

ZIYARAT ORINLARI MÁDENYATI

Muratbaev Nurislam

Qaraqalpaq Mámleketlik Universiteti magistranti

Annotatsiya

Maqalada qabiristanda ziyaratlawdıń búgúngi kúndegi mádenyatı haqqında sóz etiledi. Búgúngi kúnde qabir basına barıp dinimizde jazılmağan ámellerdi islew úrdiske aylanıp barmaqta. qábir ustine gúl xám soğan uqsáğan hár túrli nárselerdi qoyıw, bálent dawıs shıǵarıp jılaw, kúliw, sóylesiw, maqbaralardıń ishine kirip namaz oqıw, qábir tası hám temirlerdi súyiw, qábir qasında sham, ot jaǵıw hám ol jerdegi tereklerge oramal hám shúberekler baylaw, mayda taslardı dizip ketiwi qábirstanga barıp janlıq soyıw kibi isler kóbeyip ketkenligi ushın maqalda bir qansha sin pikirler kelttirdik.

Gilt sózler: Qabir, ziyarat, maqbara, din, qabir tas, meshit, medrese, temir, haywan, qurbanlıq.

Qábirstanga hár túrli dinimiz qaytarǵan islerdi islew ushın bazı zatlardı alıp barıw, qábirstanga bararda hám piyshembi kúni marhumǵa atap iyis shıǵarıw (bazi úylerde jaman tús kórip shıqsa azanda iyis shıǵarıp, onı jeti úyge tarqatıw) shelpek, bawırsak pisirip, (pisiriwdegi ırımlardı islep) onı basqa nan, bawırsak yaki shelpek penen almasırap alıp kelip onı «teberik» dep jewi, qábir ustine gúl xám soğan uqsáğan hár túrli nárselerdi qoyıw, bálent dawıs shıǵarıp jılaw, kúliw, sóylesiw, maqbaralardıń ishine kirip namaz oqıw, qábir tası hám temirlerdi súyiw, qábir qasında sham, ot jaǵıw hám ol jerdegi tereklerge oramal hám shúberekler baylaw, mayda taslardı dizip ketiwi qábirstanga barıp janlıq soyıw kibi isler makruhi taxrimiy, yaǵnıy haramǵa jaqın isler. Allah taala hám Rasulı sallallahu alayhi wasallam buyırmağan islerden uzaqta bolıwı kerek. Bunday islerdi qábirdegilerge hesh qanday paydası joq. Onıń ornına bir ayat okıp bolsa da, sawabın qábirdegilerge bagıshlaw kerek. Qábirdi qol menen sıypaw, uslaw, súyiw, kózge súriw, tawap etiw zıyaratǵı haram islerden. Sebebi, sıypaw, suyiw hám uslaw nasranıylardıń ádeti.

Qoyımshılıqta tanısın korip qalsa kushaklasıp korisiw, sorasıp turıw, qábir, maqbara ustinde otırıp yaki qasında turıp súwretke túsiw, tap tamashaǵa, seyilge barganday, bálent hawazda kúlisip sóylesiw múmkin emes. Eger qábirstanda tanısındı kórip kalsan tek bas izzep, al, qábirstannın belgilengen shegarasınan ótkennen soń kerisip sorassan boladı.

Qábir ústinde sham yaki shıraq jaǵıp qoyıw, árwaqlar sham yaki shıraq etirapına keledi dep iseniw tupkilikli mumkin emes. Bul majusiylerdin buzıq ádetinen. Qábir basına qanday da bir taǵam, awqat qaldırıp ketiw, bul marxumǵa azıq boladı, degen

isenimde bolıw úlken qáteshilik. Marhumnıń «azıǵı» onıń tiri waqtındaǵı etken ibadatı, islegen sawaplı isleri.

Qábirdegilerden járdem soralmaydı. Sebebi, olar ózleri duwaǵa mútáj. Payǵambarımız alayhissalam bunday degen: «Sorasań Allah taaladan sora, járdem tileseń Allah taaladan tile» (Imam Termiziy ráwiyatı) Hámimiz bilemiz, ótken sovet duzimi dáwirinde meshit-medreseler kadagan etilgen. Nátiyjede, adamlar ruwxıy azıqtı tek qábirstanlardan ǵana alıwǵa májbúr bolǵan. Sonlıqtan, kópshilik qábirstanlardı ullılaǵan hám hár túrli ádetler óz-ózinen payda bolǵan. Qábirstanlardı aylanıw, ustine záwlim maqbara qurıw hám taǵı basqalar sol waqıtta payda bolǵan illetlerden.

Olardı tuwrı jolǵa baslaytuǵın xalıqtın ishindegi alımlar bolsa, quwdalawǵa ushıraǵan. Islam sháriyatında qábirstanlardı zıyarat qılıwǵa ruqsat berilgen, biraq xesh bir qábirstan, hátte, Payǵambarımız Muhammad sallallahu alayhi wasallamnıń qábirin de aylanıwǵa, tawap etiwge ruqsat etilmeydi, tek ǵana Kaabatullaxtı ǵana aylanıp, tawap qılıwǵa ruqsat berilgen. Onnan basqa hár qanday nárseni onı muqaddes dep, bilip aylanıwǵa ruqsat etilmeydi hám bul isti qılǵan adam gúnakar boladı. Álbette, bunday bidat isten kaytıwımız lazım. Ayırım dinnen tolıq xabarı bolmay, biraq ozin <<ilimli>> etip kórsetetuǵınlar usınday islerdi islew kerek deydi. Bunday etiw tek ilimsizlikten ǵana kelip shıǵadı. Onı islep atırǵan adamlar bul is dinimiz buyırǵan ámel dep, biledi, al, dinimizde bolsa shirk dárejesine kóterilgen islerden. Jáne basqa adamlar mına qábirstandı zıyarat etiw ushın aldın anaw qábirdi zıyarat etiw kerek, - dep ózlerin ulama qılıp kórsetedi, al sháriyatımızda bolsa bunday isler joq.

Zıyarat orınları, qalıplesiwine kóre 2 túrge bólinedi: 1. Tábiyiy halda payda bolǵan zıyarat orınları. Bularǵa tas, tawlar, qudıqlar hám basqalar kiredi. Qaraqalpaqsran aymaǵında tábiyiy sharayatlar tásirinde payda bolǵan múqaddes jaylar júdá kem, barları bolsa qoyımshılıq zıyarat orınlarınıń bir bólegi retinde saqlanıp qalǵan. 2. Áwliye atalardıń mazarları, yaǵnıy insan miyneti arqalı payda bolǵan múqaddes jaylar bolıp, olar antropogen zıyarat orınları esaplanadı.

Qaraqalpaqstan aymaǵında jaylasqan múqaddes zıyarat orınları jergilikli xalıqtıń kóz qarasında tómendegishe klassifikaciyanadı : a) islam dúnyasında ataqlı bolǵan sahabalar hám olardıń isin dawamlawshıları menen baylanıslı b) áwliye atalar hám olardıń káramatları menen baylanıslı; v) sheyitler menen baylanıslı ; g) túrli ataqlı áyeller atları menen baylanıslı; d) túrli kásiplerdiń qáwender pirlari atları menen baylanıslı; e) tábiyát kúshleri menen baylanıslı qaraslar.

Qullası, xalqımız arasındaǵı múqaddes qádem jaylar menen baylanıslı túsiniklerde Islamnan aldınǵı diniy isenimler qaldıqları saqlanıp qalǵan bolıp, bul zıyarat orınlarındaǵı terek, bulaq hám jániwarlar, sonıń menen birge, xalıqtıń suwǵarıw qurılısları menen baylanıslı túsiniklerinde kórinetuǵın bolǵan.

Qaraqalpaqstan aymaǵında jaylasqan múqaddes zıyarat orınları jergilikli xalıqtıń kóz qarasında tómendegishe klassifikaciyanadı : a) islam dúnyasında ataqlı

bolgan sahabalar ham olardin isin dawamlawshilari menen baylanisli b) awliye atalar ham olardin karamatlari menen baylanisli; v) sheyitler menen baylanisli ; g) turli ataqli ayeller atlari menen baylanisli; d) turli kasiplerdin qawender pirlari atlari menen baylanisli; e) tabiyat kushleri menen baylanisli qaraslar.

Qullasi, xalqimiz arasindaqi muqaddes qadem jaylar menen baylanisli tusiniklerde Islamnan aldinqi diniy isenimler qaldiclari saqlanip qalgan bolip, bul ziyarat orinlarindaqi terek, bulaq ham janiwarlar, sonin menen birge, xaliqtin suwgarıw qurılıslari menen baylanisli tusiniklerinde korinetugin bolgan.

Arxitekturalıq esteliklerdin tiykarı bolgan Ziyarat orinlari - awliye, qoyımshılıq, qabiristan, xazira (shanaaraqqa tiyisli qabirler) sıyaqlı jaylardı öz ishine aladı. Jerlengen awliye atanın dajesine qaray ziyarat orinlari arxitektura tarepinen keneyip quramalasip barğan ham kompleks (kompleks meshit, geyparalarında minar, qabirxana, asxana jataqxana ham qosfmsha xanaqadanibarat) retinde qurılğan.

Qullasi, aymaqtaqi muqaddes jaylardın payda bolıwına jergilikli xaliqtin dunyaga koz qarası ham de geografıyalıq ortalıq öz tasirin otkerip turğan. Ziyarat orinlarının arxitekturalıq estelikleride bar ekenligi ham jergilikli xalıq tarepinen aziz awliyeler jasap otken jay retinde qarawları, sonin menen birge, basqınshılardin muqaddes jaylardı wayran etiwden qorqıwı, olardin saqlanıp qalıwına sebep bolgan.

Paydanılğan ádebyatlar

1. Marhumlarğa azar bermeyik (birinshi baspa) 2019 jıl Shamsuddin Baxauddinov
2. Qurani kariym 2019 jıl Shamsuddin Baxauddinov
3. Kamil insan 2019 jıl Shamsuddin Baxauddinov
4. Adepler gaziynesi 1-tom Shamsuddin Baxauddinov